

endast till sådana på två ställen (s. 71 och 90) främst för att bekräfta att Essen-Möller använde begreppet eklampsism vid diagnosticeringen och för att ge exempel på vilka behandlingsmetoder som användes. Vad gäller barnbördshuset i Stockholm refereras det till en patientliggare. Där framkommer främst vilka patienter som varit ineliggande och av vilken orsak. Den medicinska praktik som tecknas är följaktligen fragmentarisk.

Sammanfattningsvis är det en licentiatavhandling med ett väldigt intressant och högaktuellt ämne, men som dessvärre utlovar mer än vad den levererar. Jag har framför allt pekat på brister i användningen av tidigare forskning och avsaknaden av förklaringar till den förändring som kan ses i eklampsins historia. Förhoppningsvis är detta något som kommer att undersökas i framtiden.

Göteborgs universitet

FRIDA WIKSTRÖM

Åsa Karlsson, Klas Kronberg & Per Sandin (red.), *Karl XII och svenskarna i Osmanska riket*, Armémuseums årsbok 2015 (Stockholm: Atlantis 2015). 317 s.

Under drygt fem år (1709–1714), efter den svenska arméns sammanbrott vid Poltava, fjärrstyrdes Sverige från två platser nära Svarta havets västra strand, belägna i Osmanska riket. Under huvuddelen av tiden leddes riket från Varnitsa nära staden Bender vid floden Dnestr i det nutida Moldavien. Efter den så kallade kalabaliken i Bender 1713 flyttades kungen, Karl XII, och hans närmaste uppvaktnings söderut till Demotika och Timurtasch.

Om denna intressanta episod i Sveriges – och andra berörda länders – historia handlar en ny antologi sprungen ur forskningsprojektet "När Sverige styrdes från Osmanska riket". Antologin präglas av ämnesmässig bredd med sammanlagt 13 bidrag från såväl historiker och arkeologer som konstvetare och arkitekter. Dessutom har antologin internationell prägel inte bara genom sitt ämne, utan också genom att författare från Ukraina, Moldavien och Grekland har bidragit till volymen. Resultatet har blivit en vacker bok med många illustrationer. Bildmaterialet är också spännande, inte minst för att det till övervägande del består av illustrationer som inte hör till de standardnummer man vant sig vid från diverse historievetenskapliga framställningar. Förutom porträtt förekommer en mångfald dätida kartor, samtida skisser över byggnader och platser, foton på bevarade artefakter – samt en reproduktion av en akvarellerad teckning med 48 olika typer av turkiska huvudbonader.

Karl XII styrde alltså Sverige från denna avlägsna ort, med hjälp av endast ett fåtal medarbetare. Den driftige Casten Feif var kungens rådgivare i inrikes angelägenheter – vilka kom att uppta kungens intresse vida mer än de hade gjort under det föregående decenniets intensiva fälttåg. Medan Feifs och kungens åsikter huvudsakligen stod i samklang med varandra mötte Karl XII ofta motstånd från den utrikespolitiska rådgivaren Henrik Gustaf von Müllern. Feif och von Müllern samt andra rådgivare porträtteras av Peder Thörnvall, ett välkommet bidrag som fördjupar bilden av beslutsfattandet för en tid som i historieskrivningen ofta ensidigt fokuserat på monarken.

Åsa Karlsson presenterar initierat de inrikespolitiska reformer som Karl XII och Feif brevlades beordrade rådsherrar och byråkrater att genomföra. Förändringarna som initierades var ofta genomgripande, och har ansetts innebära en modernisering av den svenska statsapparaten. Ett helt nytt beskattningssystem infördes grundat på självdeklarerad inkomst och som inte tog hänsyn till existerande privilegier – ett tecken på att alla kungens undersåtar i alla fall i vissa avseenden betraktades som jämlika inför det enväldiga majestätet. Dessutom omorganiserades Kanslikollegium, rikets viktigaste ämbetsverk, och delades in i flera ämnesspecifika expeditioner. Karl XII och Feif var också engagerade i Nikodemus Tessins planer för omgestaltung av den kungliga huvudstaden, vilket arkitekten Johan Mårtelius och konstvetaren Martin Olin behandlar. Mårtelius menar att orientaliska impulser nådde Tessin via svenskägret i Varnitsa, och förklarar de likheter han kan konstantera mellan sultanens Konstantinopel och Stockholm. Denna hypotes övertygar dock inte, då den i allt för hög grad bygger på indirekta belägg och likheter som lika gärna kan ges enklare förklaringar. Olin fokuserar i sin intressanta uppsats på de så kallade slottsomgivningsplanerna som Tessin arbetade med. Planerna var storstilade, med bland annat ett gigantiskt hovstall som skulle ta upp hela Helgeandsholmen. Att det i hög utsträckning handlade om att manifesteras kungamaktens prestige visas av den pampiga begravningskyrka som skulle byggas vid nuvarande Gustav Adolfs torg och av den arsenal fylld med erövrade troféer som var planerad att ligga vid det som idag heter Karl XII:s torg. Detta innebar dock inte att kungen alltid var överens med Tessin om planerna: medan Tessin höll på klassicistiska principer och byggnader som underströk kungens representativa funktioner var kungen mån om privat bekvämlighet och ville snarare kunna hålla sig dold för allmänheten i så hög grad som möjligt. I Magnus Linnarssons bidrag beskrivs grunden för kungens kontakt med arkitekter, byråkrater och rådsherrar: posten. Den stora utmaningen var att organisera postgången mellan de orter där kungen vistades och Peterwardein i närheten av Belgrad. Från Peterwardein till Nordtyskland utnyttjade man den tysk-romerske kejsarens postsystem hela vägen till Sveriges tyska besittningar. Efter viss möda

lyckades man också upprätta en något så när regelbunden kontakt, även om brevleveranserna ofta tog flera månader.

Kungen och de andra svenskarna kommunicerade dock inte bara med hemlandet, utan hade även omfattande kontakter med omvärlden, framför allt Osmanska riket och olika kosackhärskare. Vad Karl XII försökte göra var att skapa en allians med Höga Porten riktad mot tsaren, och intensiva diplomatiska ansträngningar riktade sig därför mot sultanen i Konstantinopel. Det krig som utbröt mellan Osmanska riket och Ryssland blev kort och segerrikt för sultanen, och tsar Peter accepterade fred med landavträdelser. Lars Ericson Wolkes uppsats skildrar pedagogiskt hur den svenska utrikespolitiken var invävd i den europeiska och asiatiska stormaktspolitiken – även den asiatiska stormakten Persiens strategiska intressen beskrivs. Han ifrågasätter också trovärdigheten i sultanens erbjudande att åter gå i krig med Ryssland, om svenskarna bara skickade en hjälparmé. Det är hur som helst klart att avlägsna skeenden, som stormakternas fredsslut i Utrecht och den svenska armén i Pommerns öden, påverkade relationen mellan kungen och sultanen. Till slut hade turkarna fått nog av sina besvärliga gäster och beslöt sig för att sända hem svenskarna. Kungen ville dock inte lämna Varnitsa godvilligt, vilket ledde till den så kallade kalabaliken i Bender, livfullt skildrad i Bengt Liljegrens bidrag. Beteckningen är dock missvisande så till vida att det turkiska ordet som ligger till grund för nusvenskans ”kalabalik” snarare betyder folksamling, och händelsen ägde rum i Varnitsa och inte i Bender. När lägret stormats av osmanska styrkor fördes kungen till nya uppehållsorter i Timurtasch och Demotika. Sedan Höga Porten nåtts av beskedet om Stenbocks seger vid Gadebusch var Ahmed III och hans rådgivare inte lika övertygade om att kungens närvaro var nödvändig för den svenska arméns framgångar.

Men osmanerna var inte den enda sydosteuropiska makt som Karl XII hade kontakt med. I Yurii Savchuks uppsats beskrivs Sveriges allians med de ukrainska kosackerna, i de senares perspektiv. Svenskarnas reträtt till Ukraina och den efterföljande förlusten innebar i slutändan en katastrof även för kosackerna. Hetmanen Mazepa och många av hans anhängare följde kungen i exil till Varnitsa, och hans efterträdare Orlyk följde till och med efter Karl till Sverige. En allians med turkarna, svenskarna och krimtatarerna riktad mot tsaren framstod som hetmanernas bästa alternativ. De allierade makternas inbördes oenighet kom dock att bli ödesdiger, och deltagandet i Stora nordiska kriget kom att innebära ett stort steg mot kosackernas underkuvande.

Karl XII:s intressen för sin orientaliska omgivning sträckte sig bortom det rent militärstrategiska. Karin Ådahl beskriver i sin uppsats de tre expeditioner han sände ut för att studera olika delar av det osmanska riket.

Dessa resulterade i en rad avbildningar, som kungen antagligen avsåg att trycka i ett illustrerat verk i stil med *Suecia antiqua et hodierna*. De många insamlade kulturföremålen gav också en tidig injektion till orientalistiska studier i Sverige. Kungen var mycket intresserad av resultatet av expeditionerna – när han vistades i Timurtasch lyssnade han en timme varje dag på Michael Enemans berättelse om sin expedition till Konstantinopel, det heliga landet och Egypten.

Mångfalden av infallsvinklar är en av bokens många förtjänster. Det är också välgörande att vad som oftast skildrats som en episod i Sveriges och/eller Karl XII:s historia sätts in i en vidare kontext. Boken hade dock tjänat på en längre inledande artikel som fogade samman de skiftande perspektiven till en helhet. Det hade också varit intressant att studera vad fjärrstyrelsen innebar för utvecklingen i Sverige, i rikets invånares perspektiv. Mot kungens vilja samlades två ständermöten under kungens frånvaro, där besluten gick stick i stäv med de order som nådde Stockholm via den långsamma postgången. Medan kungen och Tessin planerade för en arsenalsbyggnad fylld av stormaktstidens krigstroféer lanserade en enig riksdag förslaget att sälja dessa troféer för att med intäkterna täcka de gigantiska utgifter som det långa kriget innebar. Inte bara det geografiska, utan även det mentala avståndet mellan kung och undersåtar vidgades under dessa år.

Stockholms universitet

JOAKIM SCHERP

Andrés Brink Pinto & Martin Ericsson (red.), *Politik underifrån: Kollektiva konfrontationer under Sveriges 1900-tal* (Lund: Arkiv förlag 2016). 213 s.

I denna volym beskrivs nio ”kollektiva konfrontationer”, som de kallas här, under förra seklet. Ett gediget empiriskt arbete med både källor och litteratur ger oss mer utförlig och detaljerad information än tidigare om både kända och mindre kända konflikter. Uppsatssamlingen inleds med de socialdemokratiskt arrangerade rösträttsdemonstrationerna i Stockholm 1902 och 1917, samt en antimilitaristisk demonstration i Helsingborg 1906. De övergick alla i våldshandlingar mellan deltagarna och polisen. Så följer ungdomskravaller på 1930- respektive 1940-talet, också de präglade av våld – i åtminstone en av dem verkar våldet påminna om dagens angrepp på blåljuspersonal. Därefter städerskestrejken och en älvräddaraktion på 1970-talet, och med två husockupationer på 1980- och 1990-talet avslutas samlingen.

Det är som synes en ganska disparat samling konflikter, och jag ställer mig tveksam till om alla av dem kvalificerar sig till att ingå i antologins titel-